

Vem ska värna tillgängligheten?

Lisbeth Lindahl och
Inga Malmqvist

FoU *i* väst GR

Den här skriften ger lite information om vad som skapar hinder och möjligheter för att öka tillgängligheten i de gemensamma utrymmena i flerfamiljshus. Gemensamma utrymmen är till exempel entréer, trapphus, tvättstuga och gemensambetslokaler. Texten bygger på en studie som genomfördes i Göteborg under 2008-2009. Vi intervjuade äldre hyresgäster, tjänstemän i olika förvaltningar samt anställda vid privata och allmännyttiga bostadsföretag.

Det kostar att inte göra någonting!

Andelen äldre över 80 år kommer enligt prognos att öka kraftigt de närmaste decennierna¹. Det innebär att det nu är hög tid att planera och skapa bättre boendevillkor för denna åldersgrupp. I en storstadsregion dominerar lägenheterna vilket gör det viktigt att satsa på flerfamiljshusen. Detta berör både dem som redan bor i lägenhet men också dem som vill flytta från sina småhus till lägenhet.

Det är mycket vanligt att det saknas hiss i flerbostadshusen. Det är också vanligt med svåröppnade eller tunga dörrar, att det saknas automatiska dörröppnare och att det är svårt att använda tvättstuga och soprum för dem som är äldre. Till det kan läggas dålig belysning och andra faktorer som bidrar till känslan av otrygghet.

Många dörrar är inte bara tunga utan kräver dessutom tvåhandsgrepp för att öppnas.

En knapp som förvandlar två grepp till ett grepp.

1. Enligt Westerholm (2007) kommer andelen som är 80 år och äldre att fördubblas mellan 2005 och 2050 och då uppgå till drygt 900000. Bland 80-åringar och äldre ökar de funktionsnedsättningar som hör till det normala åldrandet, vilket bland annat innebär sämre rörlighet och syn. Dessa nedsättningar kan kompenseras med en tillgänglig boendemiljö.

Spiraltrappor är inte lämpliga vid bårtransport.

Trappors utformning påverkar också hur lätt det är att förflytta sig. Ledstänger på bågiga sidor underlättar. Spiraltrappor försvårar bårtransporter och transport av större möbler.

De flesta pensionärer vill bo kvar där de bor, men för att kunna göra det måste miljön vara tillräckligt bra både när det gäller tillgänglighet och trygghet. Hemmet och närområdet är en plats som vi känner igen och känner oss hemma i, det är en del av den egna identiteten. Om man flyttar på äldre dar är det inte säkert att den nya platsen blir ”ett hem”.

Om man inte kan bo kvar i en vanlig bostad utan måste flytta till ett äldreboende, kostar det mycket både för kommunen och för den enskilda individen. *För enskilda människor kan det vara en stor omställning att tvingas flytta.* Att fastigheter är otillgängliga innebär också samhällskostnader. *En plats på ett äldreboende kostar ungefär en halv miljon per år.* De pengarna skulle man i stället kunna satsa på att förebygga behovet av äldreboende genom att investera i förbättrade boendemiljöer.

*En plats på ett
äldreboende kostar
ungefär en halv miljon
per år*

Varför händer så lite?

Det finns sedan länge kunskaper om vad god tillgänglighet är, men kanske inte hos dem som har makt att göra något åt det. Följande citat är från en tjänsteman som arbetar med frågor om bostadsplanering.

”Branschen, de har nog en ambition /.../ och jag får väl ändå tro att de vill gott på något sätt då, men i mötet med verkligheten och i mötet med en pressad ekonomisk situation så, så kan man inte följa upp detta fullt ut alltså. Vi har ju suttit här med ... projekt som inte håller måttet. Det har suttit en arkitekt som har ett kontor som heter duga och så skruvar han på sig, för bredvid sitter byggherren, beställaren.”

Det är bara fastighetsägarna som har möjlighet att göra något åt de befintliga bostadsmiljöerna, men deras intresse för att förbättra tillgängligheten i de gemensamma utrymmena är inte särskilt stort. Eftersom det är så stor efterfrågan på bostäder ändå, behöver fastighetsägarna inte förbättra dem för att få dem uthyrda. God tillgänglighet anses inte heller öka bostädernas attraktivitet om det inte rör sig om tillgången på hiss. Följande citat är från en intervjuperson som representerar allmännyttan.

*”Och i dagsläget, det är väl kanske tungt att säga, men i dagsläget så är det ju väldigt stort tryck på samtliga våra byresrätter. Men det är klart att vi är ju medvetna om att **den dagen det svänger så är det ju en konkurrensfördel**. Vi upplever inte att det är det idag...”*

Samhällsaktörernas olika perspektiv

Tillgänglighet förknippas med problem av olika slag. Det är stora skillnader mellan de samhällsorgan som propagerar för bättre tillgänglighet och de som har möjlighet att förbättra den. De värderar tillgänglighet på olika sätt. Intervjuer med fastighetsägare vittnar framför allt om *juridiska oklarheter, praktiska svårigheter och bristande prioritering* av tillgänglighet.

... juridiska oklarheter, praktiska svårigheter och bristande prioritering ...

... det var det jag sa lite grann förut med politiken och vad man vill, och vad man vill ge för investeringsbidrag till att man har många äldre som ska bo kvar hemma i stället för att bygga äldreomsorgshem. Ska vi betala det som fastighetsägare? Det kan ju inte vara rimligt eller hur? Vi lever ju på hyror, ingenting annat. Det är ju våran intäkt och vi ska förvalta verksamheten på ett sånt sätt så vi kan få in reda pengar, så vi kan fortsätta bygga nytt och hålla en god standard.

Kommunala tjänstemän som har i uppdrag att verka för bättre tillgänglighet är de som agerar påtryckare och propagerar för möjligheterna, vilket skapar en obalans i ansvars-tagandet mellan olika samhällsaktörer.

Frågan handlar inte enbart om brist på kunskaper utan även om skillnader i attityder. Det som försvårar är att merparten av de tillgänglighetsförbättringar som skulle kunna genomföras, juridiskt sett handlar om *frivilliga åtaganden*. Kommunala och statliga myndigheter kan bara påverka dessa indirekt. Dessutom finns det kommunala *bostadsanpassningsbidraget* för individuella anpassningar, vilket mins-

kar incitamenten att genomföra generella anpassningar av boendemiljön.

De som berörs mest kan inte göra något

De som har störst intresse av att det vanliga bostadsbeståndet är tillräckligt bra, förutom de äldre själva, är äldreomsorgen. *Äldreomsorgen får ökade kostnader om äldre personer inte klarar sig själva* i sin bostad. En studie i Malmö visar att äldre personer som bodde i hus utan hiss behövde mer hemtjänst än de som bodde med hiss (Ekvall, 2005). Detta talar sitt tydliga språk. Om man inte längre klarar att gå i trappor behöver man mer hjälp med inköp, tvätt och sociala insatser. Dessutom blir personalens arbetsmiljö sämre om hemmet är otillgängligt. Dessa förhållanden påverkar även alla de anhöriga som hjälper sina närstående i hemmet (Arman & Lindahl, 2005).

... äldre personer som bodde i hus utan hiss behövde mer hemtjänst än de som bodde med hiss ...

Yngre äldre vill inte se sitt åldrande

Trots att de flesta äldre som intervjuades upplevde att de kunde påverka sitt boende, ledde inte deras inflytande till tillgänglighetsförbättringar. De tyckte inte att det behövdes eftersom de hade vant sig vid hindren. Många yngre pensionärer vill inte heller se sitt åldrande i framtiden, vilket bidrar till att de förnekar problemen. Sammantaget leder det här förhållningssättet till att många pensionärer bor kvar i sina otillgängliga bostäder tills det är för sent att flytta. När de är riktigt gamla orkar de inte.

Hyresgästers delaktighet är inte enbart av godo

Förändringar av boendemiljöer kostar självklart pengar. Kravet på delaktighet från hyresgäster i samband med renoveringar kan i värsta fall leda till status quo, att inget förändras. Hyresgäster och fastighetsägare har inte samma perspektiv på vad som behöver åtgärdas i en fastighet. De som är åttio, nittio år vill dessutom se snabba förändringar för att det ska kännas meningsfullt för dem att vara med och betala. En annan svårighet är att många pensionärer har låg inkomst och är rädda för hyreshöjningar.

För många lever på marginalen, äldre kvinnor som inte har jobbat så länge och så. /.../ jag menar, utgifterna är vad de är. Tandläkare och allt ni vet, det raserar ju ett halvårs ekonomi att gå till tandläkaren för oss som är äldre.

Betydelsen av social gemenskap

När vi frågar de äldre vad som är viktigt i boendet svarar de entydigt ”tryggheten och trivseln”. Det som minskar trivseln är hyresgäster som missköter sig genom att slänga skräp på fel ställen, hota sina grannar med mera. Det som ökar tryggheten är att man känner sina grannar och vet att man kan lita på dem. En dam som intervjuades brukade boka tvättstugan ihop med sin granne och tillika väninna, för att slippa känna sig otrygg där.

Att skapa tillgängligare miljöer handlar inte enbart om fysisk tillgänglighet utan också om social tillgänglighet. Utformningen av de gemensamma utrymmena påverkar vilka sociala möten som kan äga rum. Om trapphuset, entrén och tvättstugan bjuder in till att man stannar kvar uppstår spontana möten mellan grannar. Är det däremot smutsigt och otrivsamt skyndar man sig snabbt förbi. Tidigare forskning har visat att kontakter med andra bidrar till känslan av att ingå i ett socialt sammanhang. Det är viktigt för alla människor, men kanske särskilt för äldre eftersom de oftare drabbas av ensamhet när maken, maken eller vännerna går bort.

”Ja, det finns allt, alltså, en inneboende otrygghet. Många har nyss blivit änkor, det är fruktansvärt hemskt att vara ensamstående och ta hand om allt./.../ Här är många som inte vågar gå ut när det är mörkt, för de tror att det är farligt och de är ensamma.”

Källsorteringen kan bli en naturlig mötesplats i vardagen.

Bänkar utanför entrén och gemensamma uteplatser för en fika eller grillfest bidrar till möten mellan människor. Bilden nedan visar en mötesplats på en gård där det bor pensionärer. De boende tar själva initiativ till att träffas. En av hyresgästerna har målat den fris som finns uppsatt över pergolan.

En pergola på gården som både ger vindskydd, sol och skugga upplevs inbjudande.

Gemensamhetslokaler fyller också en viktig social funktion och kan bestå av allt från ”ett gemensamt vardagsrum” där de boende träffas i all anspråkslöshet, till mer utvecklade träffpunkter med matservice och ett flertal aktiviteter. De här träffpunkterna kan också organiseras på olika sätt.

I studien följde vi utvecklingen av ett seniorboende från starten. Där upplät hyresvärderna en lokal i varje hus som hyresgästerna fick disponera efter eget tycke. Några av eld-

själarna som bodde i husen tog ansvar för att kalla boende till träffar och olika aktiviteter tog snart fart. En av aktiviteterna var inomhusboule.

Små förbättringar betyder också mycket

Tillgänglighet som begrepp är hos många förknippat med att det är både svårt och dyrt. Men det behöver det inte alltid vara. Det kan vara värt mycket att göra mindre förbättringar, som att utjämna nivåskillnader vid entrén eller att förbättra belysningen i trapphuset. Om det finns flera ingångar till en fastighet och man har begränsad budget kan man installera automatiska dörröppnare vid en av ingångarna.

En del argument som förs fram för att inte göra något, vittnar om ett tänkande som präglas av allt-eller-ingen. Ett exempel är att det inte är någon idé att förbättra tillgängligheten i de gemensamma utrymmena i ett hus, om lägenheterna i det huset inte är tillräckligt bra ur tillgänglighetssynpunkt.

Sen om du tar 50-talshusen så kan man säga såhär att ... det är ju inte... helt lätt för att det är ju smala dörrar och sånt där till badrum och så, va. Och ibland går det väl att åtgärda detta men sen är det ju smalt inne i badrummet också.

En lägenhet kan fungera som träffpunkt för de boende i huset.

Bländande belysning
försvårar sikten.

Ett annat exempel på tänkande som vi stötte på i intervjuerna, är att hyresvärdar anser att det är de äldre hyresgästerna som har problem när de drabbas av en funktionsnedsättning, i stället för att se att deras svårigheter uppstår i förhållande till en otillgänglig miljö. Dålig belysning är ett exempel på det.

Så på två gånger har vi mätt av hela fastigheten [med kundenkäter] och då får man reda på att belysningen är sämre i källargångarna. 'När ska ni göra någonting åt det?' Och då är det ju inga förändringar som vi har gjort, utan det är de äldre som har försämrat fysik.

Vad kan man göra åt det?

Frågan är vad som krävs för att tillgänglighetsförbättringar skulle kunna prioriteras mer än idag. Kan arkitekter och tillgänglighetskonsulter bidra med praktiska lösningar? Kan statliga stimulansmedel hjälpa till?

För att förbättra de vanliga bostadsmiljöerna behövs förändrade attityder, ökade kunskaper samt idéer om hur man med enkla medel skulle kunna förändra miljöerna. Det som skulle kunna öka intresset för tillgänglighetsåtgärder är ekonomiska incitament. Sist men inte minst skulle en ökad samverkan mellan kommunen, hyresgästföreningen och bostadsföretagen kunna bidra till bättre helhetslösningar.

På följande sidor visas några foton som exempel på hinder som skulle kunna åtgärdas med relativt enkla medel.

FÖRSLAG PÅ ÅTGÄRDER

- Attitydpåverkan
- Kunskapsökning
- Ekonomiska incitament
- Praktiska lösningar
- Ökad samverkan

Placering av bokningstavlan i tvättstugan

Placeringen av bokningstavlan påverkar användningen. Man bör ta hänsyn till att personer är olika långa. Frågan är om bokningssystem som införs i framtiden även kan fungera för personer som använder rullstol, har svårt att se, eller förstå?

De digitala bokningssystemen för tvättstugor blir allt populärare, men är inte så lätta att förstå sig på. En användarstudie med personer över 70 år visar att man bör överväga införandet av digitala bokningssystem om de inte är utprovade med hjälp av äldre användare (se Hjälpmedelsinstitutets tidning: Allt om hjälpmedel, Nr 1, 2009).

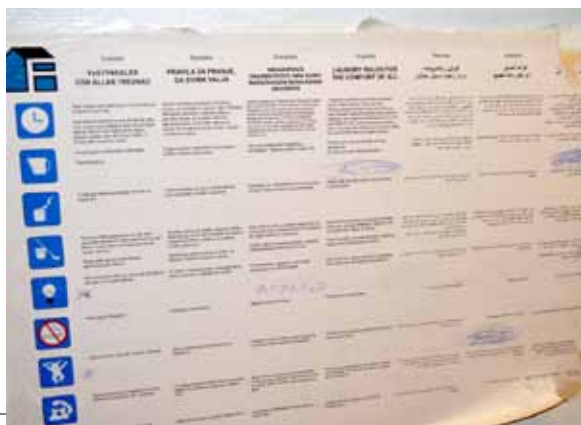

För hög placering av bokningstavla.

Information på flera språk

Att informera på andra språk än svenska är framför allt viktigt i områden där det bor många personer från andra länder. På fotot här bredvid informerar bostadsföretaget om gällande tvättregler på sju språk. Den verbala informationen är dessutom förstärkt med symboler.

Information om tvättregler på sju språk.

Exempel på bra utformade knappar.

Utjämnade nivåskillnader i markbeläggnings vid entrén samt automatiska dörröppnare.

Tillgång till hiss och hissars utformning

De flesta vill bo i hus med hiss. De äldre som vi intervjuade hade synpunkter på hissar som var för små för rullstolar eller för bårtransport. För att slippa montera dörröppnare till hissen är det ett bra alternativ att installera hiss med skjutdörrar eller liknande. Det finns olika modeller som kan användas vid modernisering av gamla hissar.

Knapparnas utformning och placering påverkar också hur lätt det är att använda hissen. Fotot visar lågt placerade knappar med tydliga kontraster, blindskrift samt siffror och knappar som man lätt kan känna av med fingrarna.

Utjämnning av nivåskillnader i entrén samt installation av automatiska dörröppnare

Genom att utjämnas nivåskillnader i markbeläggnings samt installera dörröppnare, underlättas passagen med rullator. Detaljnivån är viktig i det här arbetet, trösklarna bör vara maximalt 2 cm höga.

Förråd för rullatorn

Det är vanligt att hyresgäster måste ta med sig rullatorn in i bostaden för att det saknas förråd. Ibland ställs rullatorn i trapphuset trots att det inte är förenligt med brandskyddsföreskrifter.

En vanlig bild av barnvagnar och rullatorer som samsas i trappuppgången.

I ett av seniorboendena som vi studerade fanns det individuella lägenhetsförråd på samma våningsplan som bostaden, i stället för i källare eller på vind. Det underlättar för dem som har ett eller flera gånghjälpmedel. I den här trappuppgången finns det hiss.

Lägenhetsförråd utanför den egna lägenheten.

Cykelrum som kommer att omvandlas till förråd även för rullatorer.

En annan möjlighet till förvaring är att omvandla befintliga barnvagns- eller cykelförråd till rullatorförråd. Då bör man se till att det finns något att låsa fast rullatorn i. Utrymmet på bilden är åtkomligt både inifrån trapphuset och direkt utifrån. Det underlättar förflyttningen från lägenheten och ut. I det här huset finns det hiss.

Sophantering

När sopnedkast stängs används andra lösningar som är mer eller mindre bra. Här nedan finns en bild på så kallade sopmoloker som är placerade på en parkeringsplats. Placeringen motiveras av att det ska vara lätt för sopbilen att köra intill behållarna.

Man bör låta personer med rullator och rullstol testa användningen av ett nytt system innan man bestämmer sig för det. Hur lätt det är att använda påverkas bland annat av hur öppningen är placerad. Öppningen bör vara placerad på ett sådant sätt att det går att stödja sig på rullatorn för den som slänger sopor. Hänsyn bör tas både till barn och gamla så att inga olyckor sker.

Sopmolokernas placering motiveras av att det ska vara lätt för sopbilen att köra intill behållarna, vilket inte underlättar för användarna.

Kärl för källsortering bör också finnas i närheten av bostaden för att det ska vara möjligt för personer som inte är så rörliga att bidra till miljön. I annat fall kommer fler att sluta sopsortera.

"Öppningen bör vara placerad på ett sådant sätt att det går att stödja sig på rullatorn för den som slänger sopor."

Foto: Urban utveckling och Samhällsplanering AB.

...jag går inte ner längre [till torget] utan nu går allt ner i sopnedkastet utom komposten för det har vi i det gula huset /.../ men det andra det går i sopnedkastet för jag springer inte och bär där ner och så kommer man inte fram där.

Referenser

- Arman, R., & Lindahl, L. (2005). *Nyttan och värdet av bostadsanpassningar ur olika perspektiv. Delrapport 1*. FoU i Väst/GR. Rapport 3:2005.
- Ekvall, G. (2005). *Utan hiss – mera hemtjänst? Om sambandet mellan äldre malmöbors nyttjande av hemtjänst och tillgänglighet i boendet*. FoU-rapport 2005:2, Malmö FoU-enhet för äldre.
- Westerholm, B. (2007). Health And Aging in Sweden. In *Global Health & Global Aging*. M. Robinson, W. Novelli, C. Pearson & L. Norris (Eds.). San Francisco: Wiley and AARP Foundation, pp. 157-167.
- Hjälpmiddelsinstitutets tidning: Allt om hjälpmedel, Nr 1, 2009.

Vill du läsa mer?

Det finns en tvillingskrift till den här skriften som handlar mer om praktiska frågor kring hinder som rör fysisk tillgänglighet.

Den som vill läsa hela rapporten från den här studien kan beställa den via Hjälpmiddelsinstitutet tel. 08-620 1700 eller gå in på www.hi.se alternativt www.grkom.se/fouivast

Huvudrapporten har följande referens:

Lindahl, L., Martini, M., & Malmqvist, I. (2010). Vem ska värna tillgängligheten? Projekt: Tillgänglighet i allmänna utrymmen. Vällingby: Hjälpmiddelsinstitutet.

Andra tips på webbsidor och böcker:

Svensson, E. (1995). *Bygg ikapp handikapp. Att bygga för ökad tillgänglighet och användbarhet för personer med funktionshinder: kommentarer till Boverkets byggregler, BBR*. Solna: Svensk byggtjänst; Vällingby: Handikappinstitutet.

www.boverket.se klicka på ”Tillgänglighet”. Här finns information om regler, riktlinjer och råd.

www.tillgangligtboende.se Ny portal med information om tillgängligt boende som Hjälpmedelsinstitutet står bakom.

Vad säger lagarna om kommunens ansvar för bostadsförsörjningen?

”Kommunen har ansvaret för planeringen och genomförandet av bostadsförsörjningen och i bostadsförsörjningslagen står det att detta ska ske i syfte att skapa förutsättningar för alla i kommunen att leva i goda bostäder.”

(SFS 2000:1383 om kommunernas bostadsförsörjningsansvar).

Kommunen har också ett särskilt ansvar enligt socialtjänstlagen att verka för att äldre människor får goda bostäder och att tillhandahålla särskilda boendeformer för äldre som behöver det. (5 kap 5 § socialtjänstlagen).

(Källa: www.boverket.se)

FoU_iväst